

Türkiye-Ürdün ilişkileri Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 1 Aralık 2009'da iki günlük Ürdün ziyaretiyle daha da gelişerek sürmektedir.

İnceleme

Yrd. Doç. Dr. Veysel AYHAN
ORSAM Ortadoğu Danışmanı
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü

ÜRDÜN DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLER: IRAK SAVAŞI SONRASI DÖNEM*

Jordan's Foreign Policy and Relations with Turkey: the Post-War Era in Iraq

Abstract

Jordan is a state, formed by Britain next to the crisis regions of the Middle East for geopolitical reasons. Both regional and international powers attribute great strategic emphasis on Jordan's location in the Middle East. As the neighbor state of Israel, Syria, Iraq and Saudi Arabia, Jordan has been in close relations with the West and making efforts to secure a balance policy to maintain homeland security and stability since the day it was established by Britain. In this paper, Jordan is considered as a significant actor of Middle Eastern politics and its internal and external threat perceptions, as well as its relations with Turkey, developing in parallel to Iraqi and Palestinian issues are analyzed.

* Bu çalışmanın saha araştırması kısmında TÜBİTAK desteğinden yararlanılmıştır.

Kral Abdullah döneminde Ürdün oldukça kritik bir süreçten geçmektedir. Bir yandan Irak işgalinin getirdiği belirsizlikler halen ortadan kaldırılmış değil ve süreç belirsizliğini korurken, diğer yandan ise Filistin sorununda yaşanan krizler hem iç hem de dış politikada Ürdün'ün güvenliğini tehdit etmeyi sürdürmektedir.

Modern Ürdün'de Kurumsallaşma Adımları

Ürdün jeopolitik olarak Orta Doğu'daki kriz bölgelerinin yanı başında İngiltere tarafından kurulmuş bir devlet olarak dikkatleri üzerine çekmektedir. Ürdün'ün Orta Doğu'daki konumuna hem bölge ülkeleri hem de bölge dışı güçler önemli bir stratejik değer atfetmektedir. İsrail, Filistin, Suriye, Irak ve Suudi Arabistan'la sınır komşusu olan Ürdün, kurulduğu tarihten itibaren bir yandan Batılı ülkelerle yakın bir işbirliği içinde olmuş diğer yandan da güvenliğini ve istikrarını korumak adına bölgede denge politikası izlemeye çalışmıştır. Esasında I. Dünya Savaşı sonrası kurulan Ürdün hem Yahudiler hem de Filistinli Müslüman Araplar tarafından tarihi Filistin (veya tarihi Yahudi) topraklarının bir parçası olarak görülmüştür. Tarihi bir geri planın olmayışı ve Suriye ve diğer ülkelerin toprak taleplerinden dolayı Haşimi Krallığı, ülkesel ve rejimsel varlığını Batılı ülkelerle girdiği angajmanlarla sürdürmeye çalışmıştır.¹ Diğer bir deyişle 1923 tarihinde Winston Churchill, Ürdün topraklarını I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere ile işbirliği yapan Şeyh Hüseyin'in oğlu Şeyh Abdullah'ın denetiminde bir devlet haline getirmesinin ardından İngiltere Haşimi rejiminin koruyuculuğu üstlenmiştir. Emir unvanıyla Ürdün'ün yönetimine getirilen Prens Abdullah, İngiltere'den aldığı ekonomik ve askeri desteklerle kısa sürede Bedevi kabilelerin rejime bağlılığını sağlamıştır. 1928'de yılında Ürdün ile İngiltere arasında imzalan anlaşmayla kısmi bir özerklik elde eden Ürdün dış politika, savunma ve ekonomi yönetimi konularında İngiliz denetiminde kalmıştır. İngiltere'nin desteğiyle 1930'larda Glubb Paşa'nın komutasında oluşturulan Arap Lejyonu Ordusu Haşimi rejiminin iç ve dış tehditler karşısında güvenliğini sağlayan en önemli askeri güç olmuştur.

1928 yılında İngiltere'nin tek taraflı girişimiyle Emir Abdullah tarafından imzalanarak yürürlüğe konan Anayasa'da bir Yasama Meclisi'nin oluşturulmasına karar verilmesine karşın, Emir'in yetkileri oldukça geniş bir şekilde tanımlanmış ve Anayasa üzerindeki mutlak üstünlüğü korunmuştu. Anayasa'da belirtildiği üzere yasama ve yürütme kuvveti Emir ve Emir'den sonra görevi devralacak sülalesine aittir. Başbakan Emir'e karşı sorumludur ve Emir tarafından atanır, azledilir veya istifası kabul edilir.²

1928 Anayasası Haşimi ailesinin Ürdün'deki mutlak yönetim hakkına hukuki bir zemin sağlamıştır. Nitekim Ürdün'de resmi olarak Mart 1946 tarihinde Manda yönetiminin sona ermesiyle bağımsızlığını kazanmasının ardından hazırlanan yeni Anayasa'da da Haşimi ailesinin yönetim hakkı korunmuştur. 25 Mayıs 1946 tarihinde Ürdün Yasama Meclisi aldığı tarihi kararla Ürdün'ün bağımsız bir devlet olduğunu, yönetim şeklinin Parlamenter Monarşi'ye dayandığı, devlet adının Haşimi Ürdün Krallığı olarak kabul edildiği ve anayasal Kral olarak da Abdullah Hüseyin'e biat edildiği oybirliğiyle kabul edilmiştir. Bağımsızlığın ardından Aralık 1946'da hazırlanan Anayasa Kral tarafından kabul edilerek 1947 Şubatında yürürlüğe girmiştir. Kral'ın yetkileri konusunda 1928 Anayasası'ndan öngörülen düzenlemelerin korunduğu yeni Anayasa'da en önemli değişiklik İngiltere'deki gibi biri seçimle diğeri de atamayla göreve gelecek iki yapılı bir Parlamenter sistemin kurulmasına izin verilmiş olunmasıydı. Bununla birlikte Kral'ın Başbakanı seçme ve Meclisi feshetme yetkilerine dokunulmamıştır. 1952 Anayasası daha sonraki dönemlerde sürekli bir şekilde değiştirilmesine karşın Kral'ın yetkilerine önemli sayılabilecek bir sınırlama getirilmemiştir.³ Bağımsızlıkla birlikte Kral ünvanını alan Emir Abdullah I. Arap-İsrail savaşında Doğu Kudüs ve Batı Şeria toprakları-

İnceleme

Kral Abdullah kalabalık bir heyetle Ağustos 2008'de Irak'a ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir.

nın denetimi ele geçirdikten sonra 1951 tarihinde sözkonusu toprakları ilhak ettiğini açıkladı. 31 Temmuz 1988'e kadar Ürdün Doğu Kudüs ve Batı Şeria toprakları üzerindeki hak iddialarını korumuş ve buna uygun olarak da diğer Arap ülkelerinin aksine Filistinli mültecilere yasal vatandaşlık hakkı tanımıştır.⁴ Bu yüzden Ürdün'de yaşayan tüm Filistinliler aynı zamanda Ürdün vatandaşlarıdır.

1951 yılında Filistin politikası nedeniyle uğradığı suikast sonucu yaşamını yitiren Kral Abdullah'ın yerine Ürdün tahtına ilk önce büyük oğlu Prens

Talal geçmiş ancak hastalığı sebebiyle yerini kısa bir süre sonra kardeşi 18 yaşındaki Prens Hüseyin'e bırakmak zorunda kalmıştır. Sözkonusu bu değişikliğin etkisi 1999 ve 2009 yılındaki Velihaht Prens değişikliklerini ciddi şekilde etkilemiştir. 18 yaşında iktidarı büyük kardeşinden devralan Kral Hüseyin'in iktidarı yaklaşık 46 yıl sürecektir. Bu dönemde Ürdün güvenlik ve dış politik konularında Batıyla iyi ilişkilerini sürdürmesine karşın, 1967 Savaşı'nda da Doğu Kudüs ve Batı Şeria topraklarını İsrail'e kaptırmıştır. Kral Hüseyin döneminde en önemli güvenlik so-

Savaş sonrası dönemde Ürdün'ün Irak politikasındaki öncelikleri ise Sünnilerin yönetimde etkin olduğu, toprak bütünlüğünün korunduğu ve Batı yanlısı bir rejime sahip olmasıdır. Ancak, bunun kısa vadede gerçekleşme olasılığı oldukça güçtür. Buna rağmen Ürdün rejimi Irak'taki istikrarı farklı nedenlerle desteklemeyi sürdürmektedir.

runu Filistin sorunu dolayısıyla yaşanmıştır. Kral Hüseyin, bir yandan nüfusunun yarısından fazlasının Filistinlilerden oluştuğu bir ülkeyi yönetmesine karşın her zaman İsrail'le gizli ilişkilerini sürdürmüştür.⁵ 1960 ve 1970'lerde Baas iktidarı ve Nasır'ın milliyetçi saldırıları karşısında Batı'dan sağladığı askeri korumalarla varlığını sürdürmeyi başaran Kral Hüseyin, 1970'lerin başında da FKÖ'ye bağlı askeri direniş örgütlerini güç kullanarak Ürdün'den çıkartmıştır.

1991 yılında Madrid'de başlayan Arap-İsrail barış görüşmeleri sürecini destekleyen liderlerin başında gelen Kral Hüseyin 1994 tarihinde oldukça riskli bir karar alarak İsrail'le barış anlaşması imzalamıştır. Kral Hüseyin barış anlaşması öncesi iç muhalefeti engellemek için Parlamento'yu feshetmiş ve Ürdün vatandaşı Filistin muhalefeti üzerindeki baskılarını artırmıştı. Kral Hüseyin 7 Şubat 1999 tarihinde öldüğünde arkasından gelecek yeni Kral'ın seçimini gerçekleştirmiş ve büyük oğlu Prens II. Abdullah'ı tahtın varisi olarak ilan etmişti. Prens II. Abdullah'ın Velihaht Prens seçilmesi, Kral Hüseyin'in ölmeden iki hafta önce 1965'den beri Velihaht Prens olan eski Kral Talal'ın oğlunu görevden almasıyla gerçekleşmişti. Bu değişiklik iktidarın Kral Hüseyin'in soyundan devam etmesine yol açacak oldukça kritik bir karardı. Çünkü Prens Hasan'ın babası eski Kral Talal oldukça kısa bir süreliğine Krallık görevini yürütmüştü. Dolayısıyla şayet Kral Hüseyin ölümünden iki hafta önce Velihaht Prens Hasan'ı görevden almasaydı Ürdün Krallığı Talal'ın çocuklarına geçmiş olacaktı. Bununla birlikte Prens Hasan Haşimi rejimini istikrarsızlaştırmamak amacıyla kısa bir süre içerisinde yeni Velihaht Prens'in Kral olmasını tanıdığını ve önemli olanın Ürdün'ün Haşimi kimliğinin korunması olduğunu açıkladı.⁶ 9 Haziranda taç

giyme töreni yapılan Kral Abdullah'ın İngilizceyi Arapçadan daha iyi kullanması, İngiliz okullarında okuması ve en önemlisi annesinin de bir İngiliz olması eleştirilerine rağmen iktidara gelmez uyguladığı politikalarla Ürdün ekonomisi ve dış politikasında önemli başarılar elde etmiştir. İktidarı devraldığı dönemde ülkenin 7 milyar dolara yakın dış borcu ve halkın üçte biri de yoksulluk sınırı altında yaşamaktaydı. Kral Abdullah "Jordan First" sloganıyla başlattığı yeni dış politika ve ekonomik açılımları kısa sürede etkisini göstermiş ve Ürdün bölgedeki etkisini ve gücünü artırmıştır. Sloganın temel hedefi Ürdün'ün İsrail'in, ABD'nin veya herhangi bir Arap ülkesinin beklentilerini karşılamak yerine kendi önceliğine sahip olduğu ve bu yönde bir politika yürütüleceğiydi.

Nitekim bu doğrultuda Suriye'yle ilişkilerin geliştirilmesi oldukça önemli olmuştur. Beşar Esad'ın 2006 tarihinde Ürdün'le ilişkilerin geliştirilmesi yönünde yaptığı tarihi açıklamanın ardından 2007 yılında Suriye'yle yeni bir ilişki süreci başlatan Ürdün özellikle sınır ticareti sayesinde Suriye'yle yakın bir işbirliği içine girmiştir. 2008 başında çalışmaları hızlandırılan yeni sınır kapısı aynı yılın sonunda hizmete açılmıştır. 24 saat hizmet veren ve oldukça modern olan sınır kapısından hem insanların hem de malların geçişler oldukça kolaylaştırılmıştır.⁷

Kral Abdullah döneminde Ürdün oldukça kritik bir süreçten geçmektedir. Bir yandan Irak işgalinin getirdiği belirsizlikler halen ortadan kaldırılmış değil ve süreç belirsizliğini korurken, diğer yandan ise Filistin sorununda yaşanan krizler hem iç hem de dış politikada Ürdün'ün güvenliğini tehdit etmeyi sürdürmektedir. Henüz iç siyasette hem Filistinli hem de İslami muhalefet hareketlerinin Kral'a Abdullah'ın dış politikası-

İnceleme

Kral Abdullah ile İslami Eylem Partisi arasındaki yaşanan krizler ülkedeki siyasal istikrarı olumsuz etkilemektedir.

na yönelttiği eleştiriler bertaraf edilmiş değildir. 2009 Temmuz'da 15 yaşındaki oğlunu yeni Veliyaht Prens ilan eden Kral Abdullah dönemi Ürdün'ün en önemli iki dış politika sorunu bulunmaktadır. Bunlar Filistin sorunu ile Irak'ın geleceği sorunudur. Her iki sorunda da Ürdün'ün ülkesel ve rejimsel çıkarlarına aykırı gelişmelerin yaşanıyor olması kaygıların artmasına ve istikrarsızlıkların yaşanmasına yol açmıştır. Aralık 2009 tarihinde seçimle işbaşına gelen Meclisin bir kez daha fes edilmesi de istikrarsızlığın artarak sürdüğünü göstermektedir.

Haşimi Rejiminin İç Tehdit Algılaması: Filistinli Muhalafet Hareketleri

Ürdün'deki Haşimi rejiminin temel tehdit algılamasında sürekli bir şekilde birinci sırayı Filistin sorunu almıştır. Nüfusunun yaklaşık %55-60'nın Filistin kökenli Ürdün vatandaşlarının bulunduğu Ürdün'de Hamas'a yakın siyasal partilerin faaliyetleri rejimin meşruiyetinin ve demokratik görünümünün sorgulanmasına yol açmaktadır. Kral Abdullah ile Filistin kökenli vatandaşlar tarafından desteklenen İslami Eylem Partisi arasındaki yaşanan krizler ülkedeki siyasal istikrarı

Hem Türkiye hem de Ürdün Sünni grupların Irak'taki politik sürece katılımını ciddi şekilde desteklemektedir. Bunların yanı sıra her iki ülkede İran'ın Irak rejimi üzerindeki etkisinden rahatsızlık duymakta ve bunu sınırlandırma yönünde politik açılımlar içerisine girmişlerdir.

olumsuz etkilemektedir. Ürdün yönetimi geleneksel olarak Arafat sonrası dönemde Mahmut Abbas yönetimiyle ilişki içerisinde yer almış ve Hamas'ın hem Ürdün'deki hem de Filistin topraklarındaki faaliyetlerine kuşkuyla yaklaşmıştır. Kraliyet rejiminin en önemli endişesi Hamas'ın Ürdün'deki Filistinlilerin rejime olan bağlılığını ve sadakati sorgulatacak girişimlerde bulunmasıdır.⁸ Ürdün yönetimi 1990'ların başında Hamas'ın ülkede büro açmasına izin vermesine karşın Hamas'ın Arap-İsrail barış görüşmelerine karşı çıkması ve İsraili sivil ve askeri birimlerine saldırılarını sürdürmesi üzerine Hamas'ın bürolarını kapatma ve Hamaslı yetkilileri sınır dışı etme kararı aldı. 1999 sonrası dönemde de Hamas'ın Ürdün'deki etkisini kontrol altına alma girişimlerinde bulunan Kral Abdullah, özellikle Hamas'ın Ürdün'deki kolu gibi faaliyetlerde bulunan en önemli muhalefet hareketi İslami Eylem Partisi'nin faaliyetlerini kontrol altına almaya çalışmıştır. Kral Abdullah'ın Hamas'ı Ürdün'den sınır dışı etme kararına en büyük tepkiyi gösteren İslami Eylem Hareketi, kararın yasal olmadığını öne sürmüştür.⁹

İslami Eylem Partisi'nin temel politikasına bakıldığında İsrail'le yapılan barış anlaşmasının iptal edilmesini, ABD ile ilişkilerin sınırlandırılmasını ve Hamas'a karşı uygulanan ekonomik ve politik tecridin kaldırılmasını savunduğu görülmektedir. Parti iç politikada da İslami bir rejimin kurulmasını ve Kral'ın yetkilerinin sınırlandırılmasını savunmaktadır. İsrail'in Hamas'a uyguladığı askeri baskılara karşı çıkan Parti, Ürdün rejiminin Hamas'la ilişkilerini geliştirmesini istemiştir. Legal siyasette önemli bir yer edinen Partinin etkisini sınırlandırmak için Kral Abdullah özellikle Partinin 2007 yılından düzenlenen genel seçimlerde başarısız olması için bir takım yasal düzenlemeleri yürürlüğe koyması dikkat çekicidir.

Bu bağlamda 22 yıl aradan sonra 1989 yılında gerçekleştirilen Parlamento seçimlerinde Hamas'a yakın muhalefet hareketlerinin 22 milletvekili kazanma başarısı üzerine 1993'de seçim yasası değiştirilmişti. 1989 seçimlerinde diğer İslamcı gruplar 12 milletvekilliği kazanmıştı. Böylelikle Parlamentoda 34 sandalye muhaliflerin eline geçmiş oluyordu.¹⁰ Bu gelişmeler üzerine İslami Eylem Partisi 1997 seçimlerini boykot etme kararı almıştı. 2003 seçimlerine katılan Partinin 17 milletvekilliği kazanması üzerine 2007 tarihinde seçim yasası bir kez daha revize edilmiş ve muhalefetin Parlamento'daki etkisi sınırlandırılmaya çalışılmıştır.¹¹ Yeni seçim düzenlenmesine göre 2007 Kasımında düzenlenecek seçimlere katılabilmek için siyasal partinin en az 12 Vilayetten 5'inde örgütlenmiş olması 500 kurucu üyeye sahip olması ön şartı getirilmiştir. Seçimlere katılabilmenin ön şartlarından biri de 500 kurucu üyenin ülkenin 5 ayrı vilayetinde ikamet ediyor olması gerekirdi.¹² Tüm bunların yanında bir de İslami Eylem Partisinin faaliyetlerine yönelik baskıların artması, Kabile üyelerinin faaliyetlerinin desteklenmesi ve seçimin adil yapılmayacağına dönük kuşku artması 2007 seçimlerin demokratik olmayacağına dair iddiaların ortaya atılmasına yol açmıştır. Nitekim tartışmalar Partinin seçim politikasına da yansımış ve bir kesim parti önderleri seçimleri boykot etme kararı almıştır. Diğer yandan boykot kararını tanımadığını açıklayan ve seçime katılan İslami Eylem Cephesinin diğer üyeleri ise ancak 6 milletvekilliği kazanmıştır. Boykotu destekleyen İslami Eylem Cephesi Genel Sekreteri Zeki Beni Erşid ise Kral'ın Başbakan'ı doğrudan atama ve Meclis'i feshetme yetkisini eleştirdiklerini ve Anayasal olarak seçimi kazanın Partinin aynı zaman da hükümeti kurma görevini de devralması gerektiğini ifade ederek Ürdün rejimine yönelik eleştirilerini sürdürmüştür.¹³

İnceleme

Ürdün Dış Politikasında Irak Sorunu

Haşimi rejimi ABD'nin 2003 Irak işgaline karşı çıkan ülkelerin başında gelmesine, Saddam yönetimiyle ekonomik ve enerji alanında önemli bir işbirliği içinde olmasına ve Amerikan yönetimine işgal karşıtı önerilerde bulunmasına rağmen Irak Savaşını engelleyememiştir. Savaşın başlamasıyla birlikte Amerikan askerlerinin Ürdün topraklarını kullanması ise rejime olan güvenin sarsılmasına yol açmıştır. Esasında Ürdün kurulduğu günden itibaren Irak'taki siyasi gelişmelerle yakından ilgili olmuştur. 1991 Savaşı sonrası dönemde Saddam'la ilişkilerini düzenleme yönünde önemli girişimlerde bulunan Kral Hüseyin 1996 yılında Irak'tan kaçan Saddam'ın damatları ve kızlarına sığınma hakkı tanımıştır. Diğer yandan Ürdün'de Haşimi rejiminin ayakta kalmasını sağlayan kabilelerin önemli bir kısmı ise Irak'taki Sünni kabilelerle kan bağı bulunmaktadır. Irak ve Ürdün kurulduğu günden itibaren bölgede İran veya Suriye'nin aksine rejimlerinin Sünni karakterini öne çıkartan ve bu iki ülkedeki gelişmelere karşı birlikte hareket eden iki ülke olmuştur. Ancak, 2003 işgali sonrası Bağdat'ta gerçekleşen rejim değişikliği ve Arap Şiiilerin Arabizmin en önemli savunucusu konumunda olan Sünni Arapları iktidardan uzaklaştırması Ürdün'de ciddi rahatsızlıklar yaratmıştır. Hem Filistin kökenli Ürdün vatandaşları hem de Ürdünlü kabileler Saddam Hüseyin'in İsrail ve Batı karşıtı politikalarına açık destek vermeleri rejimin ABD ile kamuoyunda ortak hareket etmesini engellemiştir. Dolayısıyla 2003 Irak Savaşına da Ürdün açıkça karşı çıkmıştır. Ancak, 1991'de olduğu gibi 2003 de Irak Savaşı engellenememiştir. Savaş sonrası dönemde Ürdün'ün Irak politikasındaki öncelikleri ise Sünnilerin yönetiminde etkin olduğu, toprak bütünlüğünün korunduğu ve Batı yanlısı bir rejime sahip olmasıdır.¹⁴ Ancak, bunun kısa vadede gerçekleşme olasılığı oldukça düşüktür. Buna rağmen Ürdün rejimi Irak'taki istikrarı farklı nedenlerle desteklemeyi sürdürmektedir. Söz konusu nedenleri şöyle sıralamak gerekir:¹⁵ Irak'tan kaynaklanacak istikrarsızlık unsurlarının domino etkisi yaparak Ürdün'ün ülkesel ve rejimini tehdit etmesinin önüne geçme; Irak'ın parçalanmasını engellemek; İran'ın Irak'ta etkin bir güç olmasının önüne geçmek veya en azından sınırlamak; El Kaide

gibi radikal dini örgütlerin faaliyetlerini kontrol altına almak; Sünnilerin rejim içerisinde etkin bir konum elde etmelerini sağlamak; Irak'lı mültecilerin geri dönüşlerini sağlamak.

Irak işgali bölgede yeni istikrarsızlık unsurlarını beraberinde getirmiştir. Bunların başında ve doğrudan Ürdün'deki istikrarı etkileyen gelişme Irak'lı mülteciler sorunudur. Irak İşgalinin ardından Ürdün rejimi yaklaşık 750 bin ile 1 milyon arasında Irak'lı mülteciye ev sahipliği yapmak durumunda kalmıştır. Filistinli mültecilerin ardından Ürdün'ün yeni bir mülteci olgusuyla karşı karşıya kalması rejimin güvenliği açısından yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Mültecilerin yaklaşık %80'ini Sünni kökenli Araplar oluştururken geri kalan %20'sini ise Şii kökenli Araplar oluşturmaktadır. Ürdün rejimi farklı nedenlerle her iki grubun faaliyetlerine kuşku ile yaklaşmakta ve Irak'a geri dönmeleri için farklı stratejiler izlemektedir. Şii kökenli mültecilerin gelecekte Ürdün'de Lübnan veya diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi sorun doğurmasında çekinen Ürdün aynı zamanda İran'ın bu gruplar üzerindeki etkisinden de rahatsızlık duymaktadır. Sünni kökenli mültecilerin ise ülkede radikal akımları desteklemelerinden ve El Kaide gibi örgütlerin Ürdün'de faaliyete geçmelerine yardımcı olmalarından çekinilmektedir. Ürdün ayrıca Sünni mültecilerin geri dönmemesi durumunda Irak'ın Sünni karakterinin iyice zayıflamasından çekinmektedir. Çünkü hem Ürdün hem de Suriye'de yaşayan Sünni mültecilerin Irak'a geri dönmeleri durumunda Irak'taki mezhepsel ve etnik nüfus dengesi ciddi derecede değişecek ve Irak Şii ve Kürtlerin çoğunluğu oluşturduğu bir ülke haline gelecektir. Ürdün ayrıca mültecilerin Ürdün'deki terörist faaliyetleri desteklemelerinden çekinmektedir. Nitekim herhangi bir doğal kaynağa sahip olmayan, dış yardımlar ve turizm gelirlerinin ekonomik yaşamda önemli bir yer tuttuğu Ürdün'de gerçekleşecek terörist saldırılar, ülke ekonomisini ciddi şekilde etkileyecektir.

Bu bağlamda 9 Kasım 2005 tarihinde Amman'da üç otele düzenlenen saldırı Ürdün rejimi açısından tehlikenin farkına varılmasına yol açtı. Saldırıyı el Kaide adına Ürdünlü Zerkavi'nin

Ürdün-Türkiye arasında gelişen ilişkilerin bölgede Irak ve Filistin sorunda yaşanan istikrarsızlık unsurlarından bağımsız olmadığı görülmektedir. Türkiye her iki sorunda da yöntemde bazı farklılıklar olmasına rağmen Arap tezlerine yakın durmakta ve Arap ülkelerinin girişimlerini desteklemektedir.

üstlenmesine karşın saldırıyı düzenleyenlerin tümünün Iraklı olması rejimin sınır geçişleri konusunda yeni düzenlemeler yapmaya yöneltmiştir.¹⁷ Yeni düzenleme ile Saddam döneminde alınmış eski pasaportla Irak'a geçişlerin yolu kapatılırken, sınırdan vize alma kaldırılmış ve Ürdün'e geçecek Iraklıların banka hesapları da sorgulanmaya başlanmıştır. Bu konuda Ürdün iç istihbaratı etkin bir çalışma yürütmüştür. İç ve dış tehditlerden dolayı Ürdün rejimi her zaman yüksek bir askeri kapasiteye ve istihbarat birimine sahip olmuştur. Tüm bu girişimlere rağmen 2008 sonunda Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin yardımıyla Irak'a geri dönen mülteci sayısı 500'ün altında kalmıştır. Aynı yıl Ürdün'e geçen Iraklı sayısı ise 14 bin civarında olmuştur.¹⁸ Bunların önemli bir kısmı yasal olmayan yollarla Ürdün'de kalmaya devam etmektedir. Bu bağlamda iç güvenlik açısından siyasal muhalefet hareketlerinin dışında Ürdün rejiminin bir diğer sorunu da Iraklı mültecilerin faaliyetlerini denetlemek olmuştur.

Bununla birlikte Ürdün Irak'ın istikrarlı bir ülke olması için İşgal hemen sonra ekonomik, diplomatik ve güvenlik alanında Irak'taki yeni yapılandırma çalışmalarına doğrudan destek vermiştir. Özellikle Iraklı polislerin eğitimine verdiği destek önemli olmuştur. Ürdün'deki güvenlik güçlerini eğitim merkezine yönelik olarak Paul Bremer, Dünyanın en büyük polisi eğitim merkezi nitelendirmesini kullanmıştı. Bremer'in Ürdün'deki polisi eğitim merkezine yönelik sarf ettiği sözler Ürdün'ün Irak'ın istikrarında oynadığı rolün önemini göstermektedir. 2004-2007 arası dönemde yaklaşık 50 bin Iraklı polis adayı Ürdün'de eğitilmiştir. Ürdün Iraklı güvenlik güçlerine verdiği eğitimi sınırlı düzeyde de olsa sürdürmektedir.

Bu bağlamda Al-Urdun al-Jadid Araştırma Mer-

kezi Başkanı olan Hani Hourani'ye göre Irak sorunu hem Ürdün hem de bölgedeki istikrar açısından oldukça önemli olmaya aday bir konudur. Hourani'ye göre Irak sorunu İran'ın Iraklı Şiiileri farklı amaçlar ve hedefleri bağlamında kullanmaya yönelmesinden kaynaklanan sorunlar Ürdün tarafından ciddi rahatsızlıklar yaratmaktadır. Şiiilerin Irak'ın Sünni yapısını bozacak ve İran'ın bölgede etkisini artıracak politikaları benimsemesi durumunda Ürdün dahil tüm bölge ülkeleri yeni tehdit ve istikrarsızlık unsurları ile baş etmek zorunda kalacaklardır.¹⁹ Hani Hourani, İran'ın Irak üzerinde etkili bir güç olmasından çekindiklerini ancak, Ürdün'de yaşayan halkın Ahmed Necatı ABD ve İsrail politikalarından dolayı desteklediğini de belirtmiştir. İran'ın Hamas ve Hizbullah konusunda izlediği politikaların bölgeyi radikalleştirme ve Batıyla iyi ilişkiler içerisinde yer alan rejimlerin istikrarını bozma girişimleri olduğu ileri sürülmüştür.

Ürdün rejimi 2008 yılında Irak'la hem ekonomik hem de diplomatik ilişkilerini geliştirme yönünde önemli kararlar almıştır. Başbakan Maliki'nin Ürdün'ü ziyaretinden iki ay sonra Kral Abdullah kalabalık bir heyetle Ağustos 2008'de Irak'a ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda Irak'ta yeni bir Büyükelçilik açma kararı veren Ürdün'ün yeni Irak açılımının etkisi tüm bölgede hissedilmiş ve Ürdün'ün ardından diğer Arap ülkeleri de Maliki hükümetiyle diplomatik ilişkilerini geliştirme yönünde önemli adımlar atmışlardır.²⁰

Türkiye-Ürdün İlişkileri: Irak ve Filistin Sorunu Çerçevesinde Gelişen İlişkiler

Türkiye-Ürdün ilişkiler diplomatik düzeyinde tarih boyunca iyi seyretmesine karşın söz konusu iyi ilişkiler toplumsal düzeydeki ilişkilere etki etmemiş ve halk nezdinde ciddi bazı önyargılar uzunca bir dönem varlığını sürdürmüştür.

İnceleme

Haşimi Krallığı İngiltere'nin de yönlendirmesi ve etkisiyle I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'ya karşı ayaklanan Şerif Hüseyin'in girişimlerini Ürdün'ün bağımsızlığı açısından oldukça önemli bir değer atfetmiştir. Para birimlerinin, resmi kurumların ve eğitim müfredatının dışında ayrıca Kral Abdullah'ın resmi internet sayfasında dahi 10 Haziran 1916'da Şerif Hüseyin'in başlattığı isyan hareketi Büyük Arap İsyanı olarak adlandırılmakta ve söz konusu isyan sonucunda Arapların bağımsız devlet kurduğu ileri sürülmektedir.²¹ Öte yandan 2008 tarihinde Ürdün Üniversitesi Tarih bölümünden görüştüğümüz öğretim elemanlarının Türkiye-Ürdün ilişkilerini değerlendirirken, Şerif Hüseyin isyanını öne çıkartmaları dikkat çekici olmuştur.²² Ancak, Irak işgali, Hamas'ın politikaları ve İran'ın bölgede etkisini artırması doğrudan Türkiye-Ürdün ilişkilerinin birçok alanda geliştirilmesi için uygun zemin ve atmosferin oluşmasına yol açmıştır. Nitekim son dönemde gerçekleştirilen karşılıklı üst düzeyli ziyaretlerle iki ülke arasındaki ilişkilere önemli bir ivme kazandırılmıştır. Başbakan Erdoğan Kasım 2006'da Ürdün'e gerçekleştirdiği ziyaretin ardından dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan'da 9 Ekim 2007 tarihlerinde Ürdün'e resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Babacan'ın ziyaretinden bir ay sonra ise Türkiye ile Ürdün arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması imzalanmasına yönelik görüşmeler 5-6 Kasım 2007 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Karşılıklı ziyaretler Ürdün Kralı Abdullah'ın 11 Aralık 2007'de Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret ile sürmüştür. Kral Abdullah'ın ziyaretinden önce 9-10 Aralık 2007 tarihlerinde Serbest Ticaret Alanı oluşturulmasına yönelik yine Ankara'da teknik mahiyette bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Ürdün tarafından Kral Abdullah ziyaretinden sonra Dışişleri Bakanı Selahaddin Beşir 22-23 Şubat 2008 tarihlerinde Türkiye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir.²³

Ürdün Kralı Abdullah ziyareti sırasında yaptığı açıklamada Türkiye'nin İslam dünyasında çok saygın bir yere sahip ve bölgede de önemli bir güç olduğunu ifade etmişti. Kral Abdullah Türkiye ziyareti sırasında ikili ilişkilerin daha da geliştirilmesi için siyasi danışma mekanizması

oluşturulmasına karar verdiklerini belirtmişti. Kral Abdullah'a göre siyasi danışma mekanizması diyalogun artırılmasına katkı yapacağı gibi karşılıklı çıkarlar söz konusu olduğu zaman işbirliğinin geliştirilmesine de zemin hazırlayacaktır.²⁴

Bu çerçevede Ürdün Dışişleri Bakanı Selahaddin Beşir'in 22-23 Şubat 2008 tarihlerindeki Türkiye ziyareti sırasında Kral Abdullah tarafından ifade edilen Siyasi Danışma Grubu Oluşturulmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası'nı imzalanması Türkiye-Ürdün ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına katkı sağlamıştır. Muhtıranın imzalanmasının ardından iki bakan düzenledikleri basın toplantısında "*Türkiye ile Ürdün arasında karşılıklı saygı, diyalog ve ortak kültürel değerler temelinde var olan ilişkilerin*" daha da geliştirileceğini belirtmişlerdir.²⁵ İki ülke arasındaki karşılıklı temaslar Kasım 2008'de Ürdün'e giden dönemin TBMM Başkanı Köksal Toptan'ın ziyaretiyle sürmüştür.²⁶ Hamas ile İsrail arasındaki krizin yerini savaşa bıraktığı 2008 Aralığında Ürdün ile Türkiye arasındaki diplomatik görüşmelerde de hızlanmıştır. 30 Aralık 2008'de Erdoğan'la bir telefon görüşmesi gerçekleştiren Kral II. Abdullah savaşın durdurulması için barışçıl girişimlerin önemini dile getirmiştir. 31 Aralıkta ise Başbakan Erdoğan ile İsrail sınırındaki liman kenti Akabe'de bir görüşme gerçekleştiren Kral Abdullah savaşın bölgedeki istikrarı ciddi şekilde etkilediğine dikkat çekmiştir. Başbakan Erdoğan ise görüşmede Türk tarafının savaş durdurmak için harcadığı çabalar hakkında Ürdün'le görüş alış verişinde bulunmuş ve birlikte diplomatik çözüm çabalarının yoğunlaştırılması talebini gündeme getirmişti.²⁷

Türkiye-Ürdün ilişkileri Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 1 Aralık 2009'da iki günlük Ürdün ziyaretiyle daha da gelişerek sürmektedir. Kral Abdullah'ın resmi davetlisi olarak gerçekleşen ziyaret sırasında "*Türkiye Cumhuriyeti ve Ürdün Krallığı Hükümetleri Arasında Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması*", "*Türkiye Cumhuriyeti ve Ürdün Krallığı Hükümetleri Arasında Vizelerin Karşılıklı Olarak Kaldırılmasına Dair Anlaşma*" ile "*Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Ürdün Krallığı Hükümeti*

İnceleme

arasında Gümrük Konularında Karşılıklı İdari Yardım Anlaşması” imzalanmıştır.²⁹ Sözkonusu anlaşmalar Türkiye-Suriye arasında imzalanan vize ve serbest ticaret anlaşmalarla birlikte düşünüldüğünde bir Türk vatandaşının vize olmadan Ürdün’e kadar seyahat ve ticaret yapma konusunda önemli bir kazanım elde ettiği görülmektedir. Diğer yandan resmi anlaşmaların dışında GAMA Enerji tarafından yapılacak olan DISI Projesinin temel atma toplantısına katılan Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Türkiye ile Ürdün arasında ekonomi alanındaki ilişkilerin daha da geliştirilmesi yönünde çaba harcanacağını vurgulamıştır. Bu bağlamda Türkiye-Ürdün İş Forumu da bir konuşma yapan Cumhurbaşkanı Gül’e göre Türkiye ve Ürdün “ortak dinimiz, ortak kültürümüz, ortak geleneklerimiz olan iki ülkeyiz. Bu iki ülke arasındaki ilişkileri her bakımdan güçlendirmek hem Ürdün, hem Türk hükümetlerinin güçlü iradesidir” ifadelerini kullanmıştır.

Bu bağlamda Türkiye ile Ürdün arasındaki ilişkilerin gelişmesinde Filistin ve Irak sorununun önemli bir yer tuttuğuna bir kez daha dikkat çekmek yerinde olacaktır. Nitekim Siyasi Danışma Grubu Oluşturulmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası’nın imzalanması sırasında dile getirilen Orta Doğu’da sorunlar karşısında ortak amaçlara sahip olduğu açıklaması gerçekçi bir söylemdir. Hem Türkiye hem de Ürdün Sünni grupların Irak’taki politik sürece katılımını ciddi şekilde desteklemektedir. Bunların yanı sıra her iki ülkede İran’ın Irak rejimi üzerindeki etkisinden rahatsızlık duymakta ve bunu sınırlandırma yönünde politik açılımlar içerisine girmişlerdir. Her iki ülkede Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması konusunda aynı hassasiyeti paylaşmaktadır. İsrail’in Filistin politikasının bölgeyi radikalleştirdiği noktada ortak kaygı ve düşüncelere sahiptirler. İsrail’in Filistin sorunu barışçıl yöntemlerle çözmesini hem Türkiye hem de Ürdün yönetimi sürekli bir şekilde gündeme getirmektedir.

Nitekim Ürdünlü entelektüeller ve yazarlarda Türkiye-Ürdün ilişkilerinin ortak çıkar ve tehdit algılamaları doğrultusunda geliştiğine dikkat çekmektedirler. Kasım 2008 tarihinde Al Urdun Al Jadid Research Center’de görüştüğüm Dr.

Hani Hourani’ye göre Türkiye-Ürdün ilişkileri son dönemde Irak ve İsrail cephesinde yaşanan gelişmelerin etkisiyle ciddi bir ivme kazanmıştır. Dr. Hani Hourani 1 Mart Tezkeresinin Ürdün halkı üzerinde önemli bir etki yaptığını belirtmiş ve 1 Mart sonrası dönemde halkta var olan önyargıların aşınmaya başladığını belirtmiştir. Hourani’ye göre “Kırılma noktası 1 Mart Tezkeresidir. Ürdün’de yayınlanan gazeteler ve TV programları daha çok Türkiye üzerinde durmaya başladı. Halkın birden bire Türkiye sempatisi ve ilgisi arttı”. Türkiye’nin Orta Doğu’daki tüm gruplarla iyi ilişkilere sahip olmasının Ürdün’de önemsendiği ve bu doğrultuda Filistin sorununun doğrudan Ürdün’ün ve bölgenin istikrarını etkilediğini belirtmiştir. Türkiye’nin sorunun çözülmesinde yapıcı bir rol oynamasını desteklediklerini ifade eden Hourani’ye göre Türk hükümetinin bu konuda inisiyatif olması önemli bir olaydır. Diğer yandan Irak sorununun önemine de deyinen Hourani’ye göre Türkiye Irak’ın istikrarlı bir ülke olması konusunda harcadığı çaba Ürdün tarafından desteklenmiştir. Bu noktada İran’ın politikalarına dikkat çeken Hourani üstü kapalı bir şekilde Türkiye’nin Irak üzerindeki İran etkisini dengeleyebilecek bir güç olduğunun altını çizmiştir.

Jordan Institute of Diplomacy’de görüştüğüm Dr. Tefvik Haso de Ürdün’deki Türkiye algısının değişmesinde 1 Mart Tezkeresinin önemine dikkat çekmiştir. Türkiye ile Arap ülkeleri arasında bir çıkar çatışması bulunmadığını belirten Haso Irak ve Filistin sorununda yaşanan gelişmelerin Türkiye-Ürdün ilişkilerinin gelişmesinde olumlu bir rol oynadığını ifade etmiştir. Hosa’ya göre İran tehdidi, Hamas’ın radikalleşmesi ve İsrail’in sertlik politikaları Ürdün’deki güvenlik kaygılarının artmasına yol açmıştır. Türkiye’nin Arap devletleri gibi Irak’ın toprak bütünlüğünü ve istikrarını önemsemesinin taraflar arasındaki diyalogun artmasına ve bunda da doğrudan ikili ilişkilere yansıtıldığına dikkat çekmiştir.

Sonuç

Türkiye-Ürdün ilişkileri 2003 Irak Savaşı sonrası oldukça önemli bir gelişme göstermiştir. Türkiye’nin bölge ülkeleriyle ticari, güvenlik ve

İnceleme

diplomatik alanda stratejik işbirliğini geliştirme çabaları Türkiye-Ürdün ilişkilerine de yansımış ve 2003 sonrası dönemde iki taraf arasında hem resmi görüşmeler ve ziyaretler hem de anlaşmalar bağlamında, 2003 öncesi dönemle karşılaştırıldığında belirgin bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Karşılıklı olarak vizelerin kaldırılması, Türk şirketlerinin Ürdün'de önemli projeleri alması ve en son olarak da ticaret alanındaki sınırlandırılmaların kaldırılması dikkat çekicidir. Türkiye ile Ürdün arasında yüksek düzeyli bir stratejik işbirliği anlaşmasının tartışıldığı bir dönemde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Ürdün ziyareti Türkiye'nin Arap Dünyasıyla kurduğu

işbirliğinin gelişerek süreceğinin işaretlerini vermektedir.

Sonuç olarak Ürdün-Türkiye arasında gelişen ilişkilerin bölgede Irak ve Filistin sorununda yaşanan istikrarsızlık unsurlarından bağımsız olmadığı görülmektedir. Türkiye her iki sorunda da yöntemde bazı farklılıklar olmasına rağmen Arap tezlerine yakın durmakta ve Arap ülkelerinin girişimlerini desteklemektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin Batıyla iyi ilişkilere sahip olması ve bölgedeki Arap rejimlerinin meşruiyeti sorgulayacak politikalarından kaçınması da Türkiye'nin Arap ülkeleriyle geliştirdiği iyi ilişkilerin gelişerek sürmesine katkı sağlamaktadır. **■**

- 1 Alan R. Taylor, İsrail'in Doğuşu, 3. Baskı, Çev. Mesut Kardeşhan, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001, s. 49
- 2 Bu konuda detaylı bir çalışma için bkz. Ayhan Ceylan, "Ürdün'de Anayasal Gelişim", Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, C. VI, S. 1-4, 2002, ss. 44-49.
- 3 Ibid., ss. 49-51
- 4 Andrew, W. Terrill, Jordanian National Security and the Future of Middle East Stability, Strategic Studies Institute Pub., Jan., 2008, s.5-6
- 5 Ibid., s. 6-7
- 6 Ibid., s. 8
- 7 Yazar tarafından, 2008 başında ve aynı yılın sonunda sözkonusu sınır kapısında yapılan geçişler.
- 8 Mülakat, 29.11.2009, Amman.
- 9 David Schenker, " Hamas Weapons in Jordan: Implications for Islamists on the East Bank", PolicyWatch, 1098, Washington Institute for Near East Policy, May 5, 2006, http://www.ciaonet.org/pbei/winep/policy_2006/2006_1153/index.html
- 10 Curtis R. Ryan, Islamist Political Activism in Jordan: Moderation, Militancy, and Democracy", Middle East Review of International Affairs, Vol: 12, No: 2, June 2008, s. 4
- 11 Ibid., ss. 14-15
- 12 Ibid..
- 13 Muhammed Nacar, "Ürdün'de partiler hükümet yardımı ile siyasi reform arasında", Dünya Bülteni Haber, 05 Eylül 2008, http://www.dunyabulteni.net/author_article_detail.php?id=6936
- 14 Mülakat, Amman, 30.11.2008
- 15 Mülakatlar, Amman, 29-30.11.2008
- 16 Radikal Gazetesi, "Kadın bombacı saldırıyı anlattı", 14.11.2005, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=169941>
- 17 Nabulsi, op. cit., s. 10
- 18 Terrill, op. cit., s. 29
- 19 Mülakat, 30. 11. 2009, Amman.
- 20 Al Arabiya News, "First Arab leader to visit since Saddam's ousting: Jordan's king makes landmark visit to Iraq", 11.08.2009, <http://www.alarabiya.net/articles/2008/08/11/54643.html>(e.t. 07.06.2009)
- 21 Bkz., King of the Hashemite Kingdom of Jordan Official Wepsite, "Arabs, Revolt, and Independence," http://www.kingabdullah.jo/main.php?main_page=6&lang_hmka1=1
- 22 Mülakat, Amman, 29.11.2008
- 23 Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, "Başbakanlık Dış Ticaret Müstaşarlığı: 2008 Yılı Faaliyet Raporu", Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı Yay., Mayıs 2009, ss. 39-40
- 24 Haber 7 News, "Kral Abdullah PKK terörünü kinadı", <http://www.haber7.com/haber/20071211/Kral-Abdullah-PKK-terorunu-kinadi.php>(e.t. 07.06.2009)
- 25 Zaman Gazetesi, Türkiye-Ürdün 'Siyasi danışma Grubu' oluşturuluyor", 23.02.2009,
- 26 King of the Hashemite., op. cit, "King, Turkish speaker discuss peace process", 24.11.2008, http://www.kingabdullah.jo/news/details.php?kn_serial=7032&menu_id=26&lang_hmka1=1 Amman, 24/11/2008(e.t. 07.06.2009)
- 27 King of the Hashemite., op. cit, "Nothing justifies world's failure to hold Israel back", 31.12.2008, http://www.kingabdullah.jo/news/details.php?kn_serial=7101&menu_id=26&lang_hmka1=1 mman, (e.t. 12.06.2009)
- 28 T.C. Cumhurbaşkanlığı Kurumsal İnternet Sitesi, "Tarihî İmzaların Atıldığı Ürdün Ziyareti", 03.12.2009, <http://www.tccb.gov.tr/common/iframes/Haberler/HaberArsiv/HaberDetay.aspx?id=1070&dil=tr>
- 29 Ibid.

DİPNOTLAR